

УДК 343.237

В.Ю. НІКІФОРОВ, канд. юрид. наук,
Кримський юридичний інститут Харківського
національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СПІВУЧАСНИКІВ В ОРГАНІЗОВАНИЙ ГРУПІ ТА ЗЛОЧИННІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ключові слова: кваліфікація, співучасники, організовані групи, злочинні організації

Вивчення проблеми кваліфікації злочинів, вчинених в співучасті, зокрема, у складі організованих груп і злочинних організацій – це насущна потреба правозастосовчої діяльності та правоохоронних органів, включаючи органи внутрішніх справ.

Окремі питання співучасті у теорії кримінального права висвітлені в працях Р. Галіакбарова, П. Тельнова, А. Трайніна, А. Піонтовського, П. Гришаєва, Г. Кригера, Ф. Бурчака, В. Гузуна, Ю. Блувштейна, В. Романова, М. Іванова, А. Козлова та ін. Разом із тим, метою статті є аналіз проблем кваліфікації співучасників в організованій групі та злочинній організації; її новизна полягає в пропозиціях щодо удосконалення розділу VI чинного Кримінального кодексу України.

Кваліфікацією злочину є встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння і ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Дії винних можна кваліфікувати як злочин, вчинений організованою групою або злочинною організацією лише в тому випадку, якщо в них містяться всі ознаки даних видів спільного вчинення злочинів, що передбачені законом. Кожний з цих проявів групового вчинення злочину характеризує сукупність обов'язкових, постійних ознак, які повинні бути встановлені в будь-якому конкретному діянні, що кваліфікується як вчинене організованою групою або злочинною організацією.

Разом із тим, як показує практика, при кваліфікації вчиненого спільно двома або більш особами як співучасті у злочині відзначаються певні ускладнення при визначенні форми співучасті. Причому більшість злочинів, вчинених в співучасті, кваліфікується як вчинені групою осіб або вчинені групою осіб за попередньою змовою, і лише частка з них кваліфікується як вчинені організованою групою. Не завжди виявляються всі учасники групових, особливо організованих злочинів – так, до кримінальної відповідальності в основному притягуються виконавці, посібники, рідше підбурювачі і організатори. Крім того, нерідкі факти необґрунтованої кваліфікації вчиненого як кваліфікуючої обставини, передбаченої частинами статей Особливої частини КК України, за наявності ознак, які вимагають кваліфікації вчиненого з посиланням на ст.28 КК України. Мабуть, це свідчить про недостатнє розуміння правозастосовцем обов'язкових і особливих ознак, притаманних кожній формі співучасті у злочині. Вказані обставини обумовлюють теоретичне та практичне опрацювання обов'язкових і специфічних ознак форм співучасті у злочині, необхідних для юридичної оцінки вчиненого як скоєного організованою групою або злочинною організацією.

Очевидно, що для кваліфікації співучасті в організованій групі, відповідно в злочинній організації, необхідно встановити саму наявність групи в кримінально-правовому значенні, тобто визначити об'єднання осіб як співучасть. Таким чином, насамперед, необхідно встановити ознаки, загальні для всіх групових злочинів.

Груповий злочин – це завжди злочин, який вчиняється у співучасті. Однак, зважаючи на те, що співучасть можлива у різних формах, є важливим і потребує вирішення питання: чи всі форми співучасті – це груповий злочин, тобто злочин, вчинений групою осіб, і, відповідно, які з форм співучасті входять в поняття групової злочинності. Сутність цієї

проблеми досить влучно окреслив А.П. Козлов, зазначивши, що не вирішеним є головне питання: групова злочинність являє собою всю співучасть, чи лише якийсь її вид (форму), чи взагалі виходить за межі співучасті [1].

У чинному КК України передбачені чотири форми співучасті; слід визначити ті з них, які можуть лягти в основу поняття групової злочинності. Таким чином, поняття співучасті є тотожним поняттю “група”. У зв’язку з цим важливим є висновок М.Г. Іванова, що поняття групи, як воно формулюється у соціальній психології, включає в себе всі форми співучасті, які були розроблені в теорії кримінального права [2]. Суперечить цій позиції точка зору Р.Р. Галіакбарова, який пропонує вважати групу лише самостійною формою співучасті [3]. Точки зору стосовно того, що не всі випадки спільного вчинення злочину свідчать про вчинення його групою осіб, притримуються й інші вчені, зокрема, В. Гузун, Ю.Д. Блувштейн, В.В. Романов та інші.

Як і М.Г. Іванов, науковець А.П. Козлов вважав, що злочинна група є поняттям, яке охоплює всі форми групових об’єднань. Однак, слід зазначити, що хоч будь-яка форма співучасті є групою, проте не всі з них мають значення як злочинна група, а саме - як явище з досить високим ступенем організованості.

Чітке розмежування різновидів співучасті і визначення конкретних параметрів цього інституту значно полегшує практичне оперування правовими нормами, які регулюють групову злочинну діяльність.

Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його підготовці або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об’єднання для вчинення цього й іншого (інших) злочинів та об’єднані єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Таким чи-

ном, ми можемо виокремити обов’язкові ознаки організованої групи:

- 1) наявність хоча б трьох осіб;
- 2) попередня, до початку готування або вчинення злочину, організованість учасників;
- 3) стійкість об’єднання, що виявляється у такому:
 - а) метою створення групи є вчинення принаймні двох злочинів;
 - б) наявність єдиного плану, відомого всім учасникам групи;
 - в) розподіл функцій (ролей) учасників групи.

Вчені переконані, що саме мета (здобуття крупної наживи, промисел), співвіднесена з об’єктивними можливостями групи (кримінальні навички, спеціалізація учасників), надає групі властивість організованості і забезпечує реальну можливість для тривалої злочинної діяльності (стійкість групи).

Таким чином, для кваліфікації злочину, як вчиненого організованою групою, необхідно встановити злочинну діяльність такої групи.

Розглянемо питання, пов’язані з кваліфікацією діянь осіб, які мали відношення до злочинної діяльності організованої групи. При кваліфікації злочинів, вчинених особами, які входять до організованої групи, співвиконавцями злочину признаються як особи, які частково або повністю виконують об’єктивно сторону складу злочину, тобто безпосередні виконавці, так і організатор, підбурювач, а також посібник. Ця вимога заснована на прямій вказівці закону.

Разом із тим, в дослідженнях підкреслюється зміна характеру причинного зв’язку між діями кожного з учасників і наслідками, що наступили, в організованій групі. При цьому вся діяльність організованої групи в цілому виявляється причиною результатів, що настали. Це, у свою чергу, ставить питання про розмежування підбурювачів і посібників від членів організованої групи, які виконують другорядні функції в злочинній діяльності групи. Висловлюється думка про

значну проблематичність притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які фактично входять до складу організованої групи, але не беруть участь в скоюваних групою злочинах ні як виконавці, ні як організатор, підбурювач або посібник.

В юридичній та спеціальній літературі відносно поставлених вище питань пропонується розмежувати всіх осіб, які є об'єктом кваліфікації. В зв'язку з цим можна взяти за основу наступну кваліфікацію, розроблену в теорії кримінального права: 1) особи, що безпосередньо вчинили злочинне діяння, закріплене в диспозиціях статей Особливої частини КК України (виконавці, організатори злочинного діяння і особи, які виконували другорядні ролі в цьому ж діянні); 2) особи, які не являються безпосередніми виконавцями злочинного діяння, однак брали участь в реалізації об'єктивної сторони злочинної діяльності (організатори групи, особи, які виконували другорядні ролі в злочинній діяльності (охоронну, господарсько-фінансову і т.п.); 3) особи, які брали участь в реалізації об'єктивної сторони злочину (підбурювачі і посібники).

Така класифікація співучасників злочинної діяльності організованої групи, як відмічається, дозволяє розмежувати учасників організованої групи (членів групи) і їх посібників або підбурювачів, розмежувати посібників і підбурювачів від осіб, які виконували другорядні ролі в злочинному діянні. Термін "злочинна діяльність" дозволяє розв'язати проблему притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які виконували об'єктивну сторону злочину побічно (організатор групи, особи, які виконували охоронні і господарсько-фінансові функції) в злочинній діяльності організованої групи і які одержали матеріальні винагороди за свою діяльність.

Факт наявності групи вже сам по собі виступає як необхідна умова злочинної діяльності і досягнення результатів, що мають кримінально-правове значення. Тобто, саме

існування групи є причиною настання суспільно небезпечних наслідків, оскільки її існування прямо пов'язано із вчиненням злочинної діяльності. Тому діяльність осіб, яка направлена винятково на забезпечення злочинної діяльності групи, знаходиться в причинному зв'язку з усіма результатами діяльності групи, а також, очевидно, служить і об'єктивною передумовою відповідальності всіх учасників групи [4].

Крім того, важливе значення для кваліфікації злочину, вчиненого організованою групою, має момент закінчення злочину. Повне виконання об'єктивної сторони складу злочину, для вчинення якого створена організована група, признається моментом закінчення злочину, вчиненого організованою групою. Саме створення організованої групи у випадках, не передбачених статтями Особливої частини КК, тягне кримінальну відповідальність за приготування до тих злочинів, для вчинення яких вона створена. При цьому необхідно враховувати вимогу ч.2 ст.14 КК України про те, що кримінальна відповідальність настає за приготування тільки до злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого.

Вищеперераховані ознаки, що характеризують організовану групу, притаманні і злочинній організації. Розмежовують ці дві форми групового вчинення злочину такі ознаки злочинної організації, передбачені ч.4 ст.28 УК України, як: 1) наявність трьох або більш осіб; 2) ієрархічність об'єднання; 3) внутрішньо та зовнішньо стійке об'єднання; 4) згуртованість організованої групи; 5) об'єднання організованих груп (двох чи більше); 6) структурованість; 7) наявність специфічної мети спільної злочинної діяльності, яка може полягати у такому: а) вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації; б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб (це, наприклад, координація дій двох або більше організованих груп); в) забезпечення функціонування як самої організації, так і

інших злочинних груп [5].

Для кваліфікації злочину, як вчиненого злочинною організацією, необхідно встановити всі ці ознаки в конкретній формі групового посягання.

Хоча питання про зміст ознаки згуртованості одержало достатньо широке освітлення в юридичній літературі, при формалізації законодавцем даної ознаки напрацювання науки кримінального права залишилися нереалізованими.

Тому, вирішуючи питання про кваліфікацію злочину по ознаці вчиненого злочинною організацією, співробітники правоохоронних органів стикаються з труднощами доведення наявності згуртованості в аналізованій формі групи. Це обумовлено тим, що кримінально-правовими засобами обґрунтувати і розмежувати стійкість від згуртованості важко. У зв'язку з даними обставинами доцільно дати більш формалізовані ознаки злочинної організації. Представляється, що термін “злочинна діяльність” дозволить більш точно визначити кримінально-правові особливості злочинної організації, що розглядається аналогічно при встановленні організованої групи. На жаль, діючий КК України не містить законодавчу дефініцію поняття “злочинної діяльності” та “організованої злочинної діяльності”. І це при тому, що в цілому створенню кримінально-правових засад протидії проявам організованої злочинної діяльності приділено значну увагу [6].

Спеціального розгляду заслуговує питання про правила кваліфікації дій членів злочинної організації. Річ у тому, що злочинна організація виступає лише як конститутивна ознака складу злочинів, передбачених ст.255 КК України, і не передбачена в жодному зі складів злочинів як кваліфікуюча ознака. Дана обставина набагато ускладнює кваліфікацію членів злочинної організації тоді, коли ними вчиняється злочин, склад якого не містить подібної ознаки. В практиці зустрічаються випадки вчинення у складі злочинної організації злочинів, причому окремі члени

таких злочинних організацій можуть не брати безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони складу відповідних злочинів.

Відповідно до п.2 ч.1 ст.67 КК України факт вчинення злочину у складі організованої групи є обставиною, яка обтяжує покарання. Порядок відповідальності та правила кваліфікації дій членів злочинної організації в подібних випадках не обмовляються. Норма ст.30 стосується підстав кримінальної відповідальності організаторів і учасників злочинної організації (“організатор... злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом. Інші учасники злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них”). Якби у певних статтях Особливої частини КК України була кваліфікуюча ознака “вчинення злочину злочинною організацією”, то ця норма була б доцільною. Наразі ж вона не є функціональною. Слова “злочинної організації” із ст.30 можна виключити, і тоді ця стаття буде стосуватися тільки організованої групи [7].

Практика показує, що і ст.255 КК України, яка передбачає відповідальність тільки за саме створення злочинної організації, застосовується в одиничних випадках і лише в сукупності з іншими статтями Особливої частини, що передбачають відповідальність за конкретні види тяжких або особливо тяжких злочинів, вчинених в цій формі співучасті.

Таке положення не відповідає задачі ефективного боротьби з організованою злочинною діяльністю у формі злочинної організації і не сприяє індивідуалізації покарання відповідно до суспільної небезпеки злочину і злочинця.

В такому порядку відповідальність членів злочинної організації, у випадках вчинення ними ряду злочинів (що частіше всього і

притаманне злочинній організації), пропонується ставити у відповідальність кожному з її членів всю сукупність вчинених злочинів, незалежно від участі даного члена організації в підготовці або вчиненні окремих з них [8, 9]. Визнати за достатнє для ставлення в провину при вчиненні всіх злочинів знання членів злочинної організації “загального настановлення”, “загального злочинного плану”. Таке положення було, очевидно, неогрунтовано піддано критиці рядом авторів в юридичній літературі [10].

Таким чином, якщо сама участь в злочинній організації є злочином, передбаченим ст.255 КК України, то вступ до злочинної організації та знання його загального злочинного плану є підставою лише для відповідальності саме за участь в даній організації. Межі та об’єм відповідальності визначаються не тільки знанням загального плану, але і ступенем поінформованості про конкретні злочини, ступенем участі в їх підготовці, вчиненні тощо. Тільки при дотриманні цієї вимоги можна говорити про індивідуалізацію відповідальності членів злочинної організації [11].

При вчиненні злочинною організацією ряду злочинів кожному з членів такого об’єднання повинні ставитися в провину тільки ті злочини, в яких дана особа брала яку-небудь участь, або знала про їх підготовку, або вчинення іншими членами; крім того, необхідне встановлення принципової готовності виконати будь-яку посильну функцію, диктовану характером злочинної діяльності злочинної організації.

При визначенні відповідальності за співучасть в організованій групі і злочинній організації необхідно проводити розмежування між проблемою підстави кримінальної відповідальності та проблемою індивідуалізації покарання як конкретного виду кримінально-правової відповідальності.

Тому було би доцільно в розвиток положень про співучасть, закріплених в Розділі VI КК України, конкретизувати визначення

злочинної організації, уникаючи оцінних ознак, і встановити особливий порядок відповідальності всіх її членів.

Така кваліфікація дозволила би чітко відобразити підвищену небезпеку вчинення злочинів в аналізованій формі співучасті та дала б можливість відповідно до п.2 ч.1 ст.67 КК України враховувати цю обставину при призначенні покарання всім членам злочинної організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность. –СПб.: Юрид. центр Пресс, –2001. –212 с.
2. Иванов Н.Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. –Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. –119 с.
3. Галиакбаров Р.Р. Групповое преступление. Постоянные и переменные признаки. –Свердловск: СЮИ, 1973. –72 с.
4. Аминов Д.И. Уголовно-правовые средства борьбы с хищениями, совершаемыми организованными преступными группами. –Ижевск, 1995. –116 с.
5. Постановка Пленуму Верховного Суду України “Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями” від 23.12.2005 р. № 13.
6. Єфремов С. Організована злочинна діяльність як кримінально-правова проблема // Прокуратура. Людина. Держава. –2005. -№ 12. –С.76-77.
7. Хавронюк М.І. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинній діяльності: досвід зарубіжних країн і законодавчі пропозиції для України // Кримінальне право України. –2006. -№ 1. –С.93-94.
8. Трайнин А.Н. Учение о соучастии. -М., 1941. –.49 с.
9. Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Курс советского уголовного права. Общая часть. -М.: Юрид. лит., 1969. –579 с.
10. Тельнов П.Ф. Ответственность за со-

участие в преступлении. -М.: Юрид. лит., 1974. –56 с.

11. Новицький Г.В. Окремі аспекти застосування інституту співучасті у боротьбі з ор-

ганізованими злочинними угрупованнями // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. –1999. –Т.18. –С.159-161.

Нікіфоров В.Ю. Проблеми кваліфікації співучасників в організованій групі та злочинній організації // Форум права. -2008. -№ 1. –С.328-333 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08nvjtzo.pdf>

Виконаний аналіз кваліфікації злочинів, вчинених в співучасті, зокрема, у складі організованих груп і злочинних організацій. Викладено основні питання щодо кваліфікації всіх учасників групових, особливо організованих злочинів.

Никифоров В.Ю. Проблемы квалификации соучастников в организованной группе и преступной организации

Выполнен анализ квалификации преступлений, совершенных в соучастии, в частности, в составе организованных групп и преступных организаций. Изложены основные вопросы квалификации всех участников групповых, особенно организованных преступлений.

Nikiforov V.JU. Problem of qualification of accomplices in the organized group and the criminal organization

The analysis of qualification of the crimes accomplished in partnership, in particular, in structure of organized groups and the criminal organizations is executed. The basic questions of qualification of all participants of the group, especially organized crimes are stated.

Форум права Фор.